

Hıristiyanlığın İlk Dönemlerindeki Sapkınlıkların Dinsel Yapıların Morfolojisi Üzerine Etkileri

Mehmet Rifat Hulusi ÇELEBİ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, 27410, Gaziantep, Türkiye

Geliş Tarihi (Received) : 06.06.2013 - Kabul Tarihi (Accepted) : 16.07.2013

Özet

Bu araştırma, erken Hıristiyanlık dönemindeki sapkınlıkların dinsel yapıların sahip olduğu mimari karakteri üzerine olan etkisini irdelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, erken Hıristiyanlık dönemi yapılarının mekânsal karakteristiklerinin tanımlanması ve Hıristiyan norm ve öğretilerine karşı çıkan Arius ve Monofizitlik dinsel yaklaşımlarının bu yapılar üzerinde meydana getirdiği değişiklikleri karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Araştırma sonunda Hıristiyan dinsel yapılarının sahip olduğu birbirine dik iki yatay eksensel kurgunun, yerine daha merkezi bir plan yapısı içerisinde düşeyde bir yükselişe bıraktığı görülmektedir. Bu plan kurgusunun Arius'çuluk ve Monofizitlik dinsel yaklaşımlarının Hıristiyanlığın temel inanç kurgusunu farklı yorumlamasına bağlı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ariusçuluk, bazilika, kilise, monofizitlik.

Perversions in the Early Periods of Christianity Effects on Morphology of Religious Structures

Abstract

This research is aim to examine the perversions in the early Christian periods effects on architectural characteristics of the religious structures. The focus of this research is define spatial characteristics of the religious buildings in during early Christian period and comparative analysis of the changes that the Arianism and Monofizitism approaches against Christians norms and teachings effects on religious buildings. At the end of the research, it has been shown that Christian religious buildings with two horizontal axes perpendicular to each other turn into the more central planning scheme and vertical rise. The main reason for these morphological changes is different interpreted beliefs of Christianity by Arianism and Monofizitism religious approaches.

Key Words: Arianism, basilica, church, monofizitism

1. GİRİŞ

Hıristiyanlığın ilk dönemlerindeki sapkınlıkların dinsel yapılar üzerindeki etkilerinin neler olduğunu incelemeyi önce Hıristiyanlığın kendisinin oluşturduğu dinsel yapılar üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere Hıristiyanlığın biricik tarihsel kaynağı eski ve yeni Antlaşma'dan (ahit) oluşur (La Nouveau Testament, 1960). Bu kaynaklara göre Hıristiyanlık İsa'nın kendisinde yoğunlaşmaktadır. İsa, o devirde, Roma İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Yahuda'nın Beyt'ül Lehm kentinde doğmuş, Nasıra'da çok sağlam bir dinsel eğitim alarak büyümüş. İsa 30'lu yaşlarına geldiğinde Vaftiz'ci Yahya onu Ürdün ırmağında vaftiz etmiş. Vaftiz sırasında Kutsal Ruh gökten güvercin kılığında İsa'nın üzerine inmiş ve Tanrının "İşte Benim Göz Bebeğim Oğlum Sevgim Onun Üzerindedir" diyen sesi duyulmuş. Çölde şeytanın sınamasından geçtikten sonra Galile'ye gitmiş ve yenilediği dine insanları çağırmış. Halk onun çevresinde toplanmış, hastaları iyileştirmiş, sakatları sağlıklarına kavuşturmuş, ölüleri diriltmiş, giderek ünü tüm ülkeye yayılmış. Ona inananlar Tanrıya ancak onun aracılığıyla konuşacaklarına inanmışlar (La Nouveau Testament 1960:62-63,95-96,98-99,102,138-139,145,202).

İsa'nın bu davranışları Musevi din adamları ile yöneticileri tedirgin etmiş, onu dine karşı çıkmakla suçlayıp çarpiya gerdirerek öldürmüşler. İsa'nın öldürülmesinden sonra, özellikle Aziz Pavlos'un çabaları sonucu, Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu içinde büyük bir yandaş topluluğu oluşturmuş. Bu durum uyrukları pek çok tanrıya inanan ve İmparatorların bir tanrı olarak yönettiği ülkede tehlikeli olarak görülerek yasaklanmış, zaman zaman Hıristiyanlar büyük işkenceler görekere cezalandırılmışlar (Ringgre ve Ström, 1960: 99)

Ancak Roma İmparatorluğunun doğu bölümünün yönetimini ele geçiren Licinius, bölgede Hıristiyanların büyük bir çoğunluk oluşturduğunu görmüş ve 313 yılında Hıristiyanlığı özgür kıldığını belirten bir bildiriyi Nicomedia yayınlamış. Aynı yıl İmparatorluğun batısını ele geçiren Constantinus Milano'da birbirlerinin yönetimini tanımak için buluşmuşlar ve buluşma sırasında Hıristiyanlığı özgür kılan yasaklı olduğu dönemlerde el konulan mallarını geri verilmesini sağlayan, bildirgeyi yayınlamışlar (Simson, 1972: 244-245, Haussig,1971: 37). Büyük Theodosios ise 380 yılında Hıristiyanlığı devletin tek geçerli dini olarak belirtip tüm öbür dinleri yasaklamış (Ostrogorsky, 1986:49, Haussig,1971: 99).

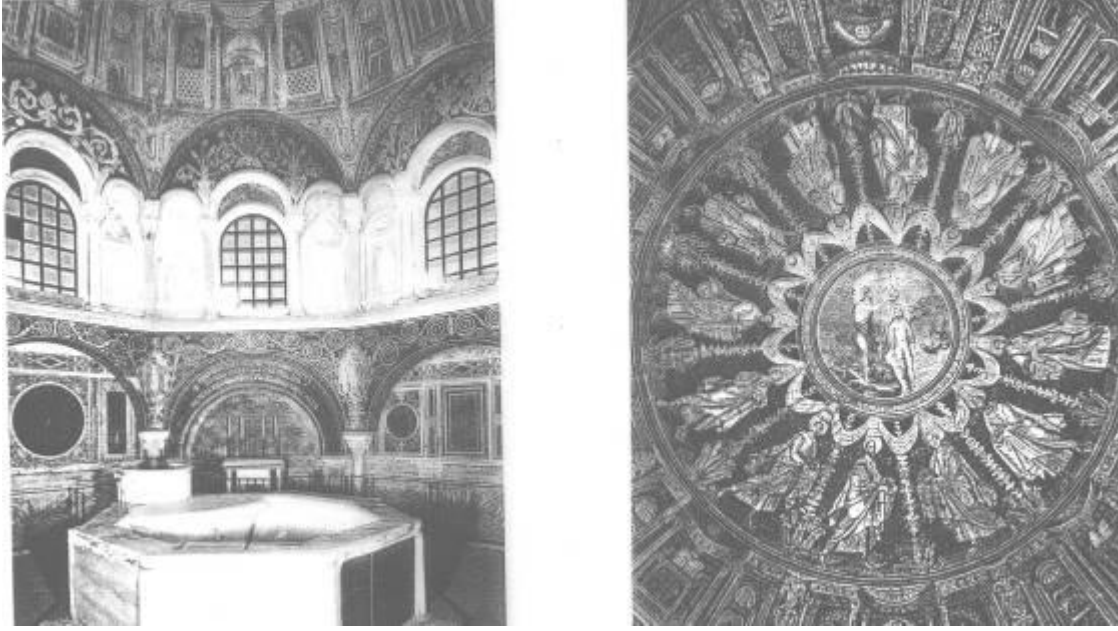
2. ERKEN DÖNEM HIRİSTİYAN DİNİ YAPILARI

Milano bildirgesiyle özgürlüklerine kavuşan Hıristiyanlar büyük bir coşkuyla kendilerine özgü dinsel yapılarını gerçekleştirmeye başlamışlardır. Vaftiz evleri, kiliseler, memoria'lar, martyron'lar Hıristiyan dini yapılarının başlıcalarını oluşturmuştur.

Vaftiz evleri Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde önemli bir yapı türü olmuştur. Vaftiz'ci Yahya'nın İsa'yı Vaftiz etmesi Hıristiyanlar için Hıristiyan olmanın ilk koşulu olarak benimsenmiş. Erken Hıristiyanlık döneminde uygulanan vaftiz töreninin biçimi ve yöntemi günümüzdekilerden farklılık göstermekle birlikte, bir rahibin yönetiminde vaftiz olacak kişi ya da kişilerin suya üç kez batırılmasıyla yapılan vaftiz töreni, İsa'nın ölümünü, gömülmesini ve dirilmesini simgelermiş. Vaftiz sonunda, kişi ve kişilerin yeni bir yaşama yeni bir dünyaya gözlerini açtığına, ayrıca bu kutsal olayı izlemenin inananlar için bir görev olduğu kadar onları büyük bir sevap işlediklerine inanılmaktaymış.

Yukarıda sözü edilen kurallar vaftiz evlerinin programını oluşturmuş. Vaftiz olmak için bir veya birkaç kişinin içine girerek dalıp çıkacağı derinlikte bir havuz, töreni yürütecek olan rahibin duracağı bir yer ile izleyenler için olayın çevresinde toplanacakları bir yer. Böylesi bir işlev zorunlu olarak merkezi bir planı olan bir yapı gerçekleştirilmesini gerektirmiştir. Yalın bir

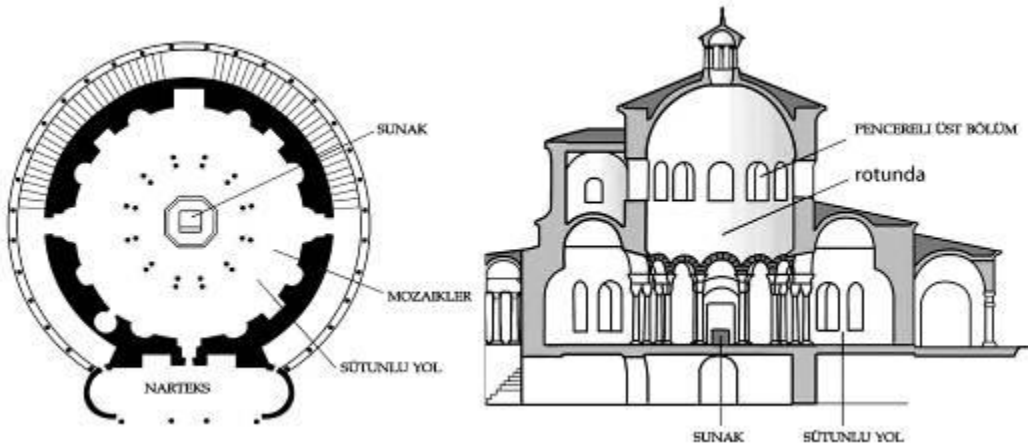
uygulaması Constantinus döneminde Roma'da San Giovanni in Laterano Vaftiz evinde gerçekleştirilmiş (Cichy 1961: 111; Fletcher, 1989: 285) (Şekil1).

Şekil 1. San Lorenzo Vaftiz Evi İç Görünüş ve Kubbe İçi Görünüşü

Yapıyı papa III. Sixtus V.Yüzyılda Sekizgen Planlı olarak yenilemiş. Temel kalıntılarından ilk yapının dairesel planlı olduğu, tam ortasında çevresini kuşatan merdivenden inilen bir havuzun bulunduğu, havuzun çevresini sütunların kuşattığı, sütunların havuzun üzerini örten ve Göksel Kudüs'u simgeleyen bir kubbeyi taşıdığı havuzun çevresinde izleyenlerin bulunacağı bir çevre dalızının (Deamulatuvar) bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir kentte ne kadar büyük olursa olsun bir vaftiz evi yapılmış. Kentte birden fazla vaftiz bulunuyorsa bunlar değişik mezheplere aitmiş. Örneğin Ravenna'daki iki vaftiz evinden biri Ortodokslara öteki ise bölgede büyük bir çoğunluk oluşturan Arius'çulara aitmiş.

Hıristiyanlığın özgür kılındığı yıllarda gerçekleştirilmiş anıt mezarların en önemlilerinden birini de kuşkusuz Constantinus'un kızı Santa Constatina'nın Mozolesi olduğu söylenebilir (Şekil 2 ve 3).

Şekil 2: Santa Constantina Mozolesi plan ve kesiti

Şekil 3. Santa Constantina Mozolesi giriş cephesi ve yapı iç mekân görünüşü

Yapının bir başka önemi de, döneminde gerçekleştirilen yapıların kimilerin yok olmasına kimilerinin de yenilenmelerine karşı onun çok az bir yıpranma ile bugüne dek kalmış olmasıdır. Mozoleye bugüne kalamamış olan Santa Agnese Kilisesi'nin sol yanına açılan Narteks'inden girilmekteymiş. Bugün Narteks'ten orta mekânın çevresini kuşatan çevre dalızına geçilir. Üzeri bir beşik tonozla örtülü çevre dalızın dış duvarı nişlerle donatılmış, orta mekân ise bir sütunlar dizisi ile ayrılmıştır. İkişer ikişer orta mekânın çevresine ışınal olarak dizilmiş karma başlıklı sütunlar birer baştabanla birbirine bağlanarak birer dizge oluşturmuştur. Dizgeleri birbirine bağlayan kemerler ise geniş pencerelerle donatılmış bir tamburu taşımaktadır. Tamburun üzerinde ise, orta mekânı üzerini örten kubbe yükselir.

Yapının içinde biri dikey, ikisi yatay olmak üzere birer yön belirleyen üç eksen uygulanması ile karşılaşılır. Narteks'teki girişin ortasından başlayan birinci eksen orta mekânın merkezinden geçerek çevre dalızın dış duvarına işlenmiş bir nişe ulaşır. Bu yatay eksenin önemini vurgulamak için nişin önünde çevre dalızın beşik tonozuna dik ondan daha yüksek ve tepe penceresi ile bu bölgenin önemini vurgulamak için bir beşik tonoz yerleştirilmiştir.

Birincisinin tam ortasından geçen ve ona dik yönde geliştirilen ikinci yatay eksen, çevre dalızın dış duvarında karşılıklı düzenlenmiş iki niş ile orta mekân arasındaki ilişkiyi belirtmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu iki niş öbürlerinden daha geniş tutulmuş, dairesel planlı, üzerleri birer yarım kubbeye örtülmüş bir anlamda birer apsitik biçimindedir. Nişlerin içinde mozaikten işlenmiş birer İsa betimlemesinin bulunması bu eksene bir anlam vermektedir. Yatay eksenleri vurgulamak için aralarından geçtikleri taşıyıcı dizgelerin araları öbürlerinden daha geniş tutulmuş ve çevre dalızı yönündeki sütunları öbür sütunlardan değişik renkte mermerden yapılmıştır.

Orta mekânın tam ortasında yatay eksenlerin kesiştiği yerde eskiden Santa Constantina'nın Porfir lahiti bulunuyormuş. Belirli zamanlarda ölü için yapılan törenler lahitin çevresinde toplanıp dualar edilerek, ilahiler söylenerek gerçekleştirilirmiş. İşte böylesi bir işlev yapının gerek planını gerekse biçimlenmesini bir merkez çevresinde yani lahitin çevresinde düzenlenmesinin nedenini oluşturmuştur. Eksen eskiden lahitin bulunduğu yerden yükselerek yapının kubbesine ulaşır ise de günümüze dek ulaşamamış Göksel Kudüs'ün mozaikten yapılmış betimlemesi bulunuyormuş (Schulz, 1977:131-132, Mardaga, 1977, Cichy 1961:124, Norberg, 1967:131-134).

karanlıkta kalırken orta nefin pencerelerinden girerek duvarlardaki mozaiklerden yansıyan renk renk ışıklar duvarların özdeğini, ağırlığını bir anlamda yok ederek mekânı aşkın bir ortama dönüştürüyormuş. Nefler doğuda, onları dik olarak kesen çarpaz nefle son buluyormuş. Orta nefin çarpaz nefle birleştiği yerde üzerinde İsa'nın resmi bulunan zafer takı benzeri bir kemer yerleştirilmiş. Çarpaz nefin orta duvarında orta nefin tam karşısına yarım daire planlı apsid konmuş. Kilisenin en kutsal yeri olan apsidin yeri olan duvarlar ile üzerlerini örten yarım kubbe Tanrının kentini simgeleyen mozaiklerle bezenmiş.

İnanan atriuma girip dış dünyanın karmaşasından kendini soyutladıktan sonra Cantharos'ta yıkanarak vücudunu temizleyip kiliseye girdiğinde kendini, içinde dikkati dağıtacak bir eklemleşme olmayan bir tür yol olarak düzenlenmiş orta nefte bulurmuş. Bu yolda hiçbir engelle karşılaşmadan yürüyerek ya da düşüncesinde ilerleyerek İsa'ya kavuşacağına ve İsa'nın yaşamı sırasında olduğu gibi onun aracılığı ile Tanrıya erişerek tüm tinsel varlığını arındıracağına inanmış. Böylesi bir inancın ilk Hıristiyan bazilikalarını mekân düzenlemesini oluşturduğu söylenir.

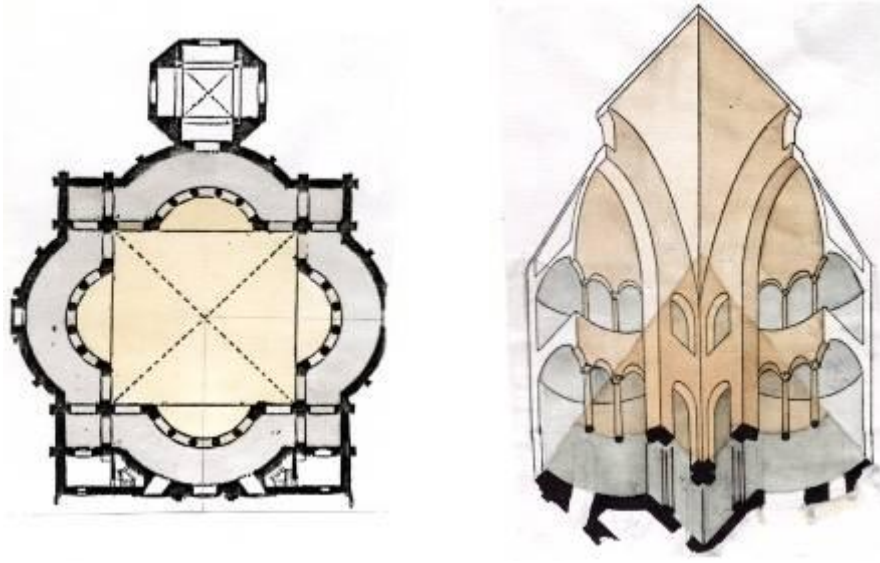
3. SAPKINLIKLAR VE DİNSEL YAPILAR ÜZERİNE ETKİLERİ

Hıristiyanların özgürlüklerine kavuştuklarında gerçekleştirdikleri ilk Hıristiyan bazilikası örneğindeki kiliselerin, ayrıntılarındaki değişiklikler yapılarak uygulanmaları sürdürülmektedir. Ancak ilk yıllarda mekân düzenlemeleri bütünü ile değişik olarak yapılmış kiliselerde görülmektedir. Bunun nedeninin Ortodoks Hıristiyanlaştıkça sapkınlık olarak nitelendirilen Arius'çuluk ile Monofizitlik olduğu söylenebilir. Sapkınlıklar Hıristiyanlıkta baba (Tanrı), oğul (İsa) ve Kutsal Tin üçlemesinden kaynaklanmıştır. Tek Tanrıya inancın bu üçlü birlikle bağdaştırılması gerekmiştir. Önce felsefenin "Logos" (söz) kavramına başvurulmuştur. Tanrısal Söz'ün İsa'da insan biçiminde olduğu söylenmiştir. Daha sonra bu üç varlığın Tanrının üç belirtisi olduğu söylenmiştir. Yaratıcı, Kurtarıcı ve Kutsal Tin tasarlanmasına gidilmiştir.

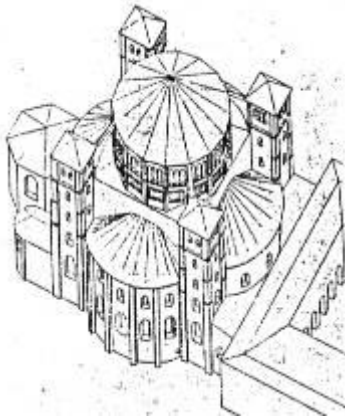
Mısır IV. yüzyılda önemli bir dinsel merkez durumundadır. İskenderiye'de rahiplik yapan Arius Yeni Palatonculuk felsefesi doğrultusunda oluşturduğu görüşünü önce Nikomedia'lı Eusebios'a yazdığı mektupta "Tanrı'nın başlangıcı olmamasına karşın Oğul'un başlangıcı vardır" diyerek üçlemeye olan karşı görüşünü belirtmişti. Daha sonra 323 yılında Arius savuncasını yalın bir dille, tüm Hıristiyanlara açıklamak için yazdığı Thalia (şölen) adını verdiği kitabında yayınlamıştı. Bu kitabında İncillerde doğup, büyüüp, öldüğü yazılan İsa'nın Tanrı ile aynı türden olamayacağını; ancak Tanrının dünyayı yaratmadan önce yarattığı Söz'ü insan olarak tanımlamıştır. Bu da İsa'yı Eski Çağ örneğinde bir ustalığa, yarı tanrılığa indirgemek oluyordu.

İskenderiye Pikoposu Arius'u sapkınlıkla afaroz etmiş. Ancak, Arius'un kesin düşünceleri, güçlü mantığı onun kısa zamanda pek çok yandaş kazanmasına neden olmuş, öğretisi Asya'da olduğu kadar Avrupa içlerinde de yayılmıştır. Böylelikle Hıristiyanlık içinde uzun yıllar sürecek "Üçlü Birlik" çekişmesi başlamıştır. Hıristiyan olmamasına karşın karmaşadan yararlanan Constantinus Kiliseye el koymuş, 325'te Nikea'da (iznik) din bilginleri kurumunu toplanmıştı. Kurul Arius'u mahkum etmiş ve Baba ile Oğul keskinlikle aynı tözden olduğunu bildirmiş. Ayrıca Kilisenin kendini örgütlemesi için ilkeler koymuş. Ancak birer Arius'çu olan kurgu Helena ile annesininin atkısı altında kalan Constantinus 325'te Arius'u saygınlığına kavuşturmuştur. Constantinus Ariusçu Wulfila (ulfila)'yı batıya yollamış. Piskopos olan Wulfilla'nın çalışmaları sonunda Arius'çuluk Gotlar, giderek Vizigotlar, Ostrogotlar, Vandallar ve Lombardlarca benimsenmiş ve yüzyıllar boyu uygulanmış (Russell,1961:131, Russel,1953:320, 346, 349-351, 355, 384, 387, 398, 404, 451; Haussing, 1971: 51,56,117; Eliade ve Couliano, 1990: 126;Ringgren ve Ström, 1960 : 103,104).

Ariusçuların 355 ile 372 yılları arasında Milano'da gerçekleştirdikleri sanılan San Lorenzo Maggiore kilisesinin ilk merkezi planlı kilise olduğu söylenir. (Şekil 5).

Şekil 5. San Lorenzo Maggiore Kilisesi plan, kesit iç perspektifi

Şekil 6. San Lorenzo Maggiore Kilisesi dış perspektif ve giriş cephesi (günümüz)

Yapı yüzyıllar boyu geçirdiği yangınlar ve depremler sonucu atriumunu, narteksini kaybetmiştir. Değişik dönemlerde onarılmış Haç biçimi Tonoz olan ilk örtüsü 1619'da yenilenirken kubbeye dönüştürülmüş. Yapının, uğradığı tüm bu yıkımlara karşın ilk durumunu, en azından üst galeri yüzeyine dek bölümü bozulmadan kalabilmiştir. Böylesi kalıntılar ve kimi belgeler yapının özgün düzenlenmesi yeterince bilgi vermektedir (Cihcy, 1961:127-128; Haussing,1971: 119, 177, 225, 237; Russel,1953: 384, 391).

Yapının günümüze ulaşmayan atrium ile narteks bölümleri geçilerek çevre dalızına girilmiştir. Çevre dalızı orta mekânın tüm çevresini kuşatmaktadır. Kilisenin ana bölümünü oluşturan orta mekân bir karenin dört kenarına, üzeri yarım kubbeye örtülü birer eksedra yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Ayrıca kare planlı çevre dalızın dört kenarına da, orta mekândakileri karşılayacak biçimde üzeri yarım kubbeye örtülü birer eksedra yerleştirilmiş ve böylelikle yapının iç mekân kurgusu dışına da yansıtılmıştır.

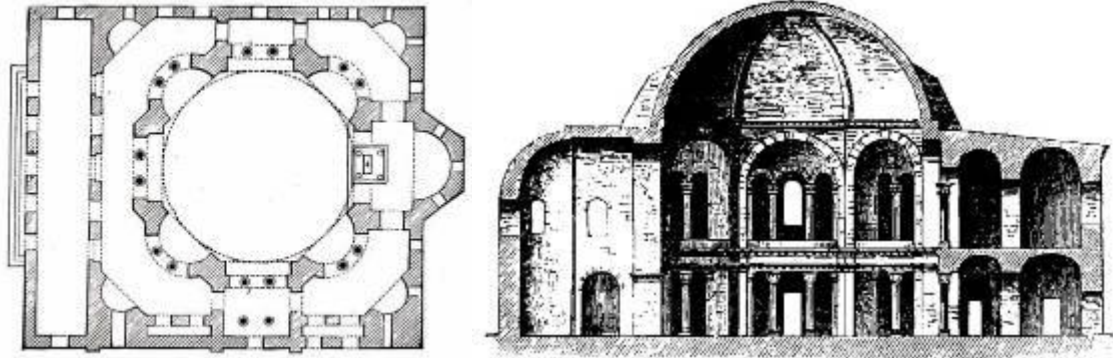
Kare planlı dört köşe ile karenin birleştiği yerlere ayak konmuştur. Orta mekânın tüm çevresini kuşatan çevre dalız ile üzerindeki galeri katında, eksedra kenarlarına yerleştirilen dörder sütun

Hıristiyanlığın İlk Dönemlerindeki Sapkınlıkların Dinsel Yapıların Morfolojisi Üzerinde Etkileri

çevre dalız ve galeri ile orta mekân arasındaki sınırı oluşturur. İçinde yatay doğrultuda yön belirleyen her hangi yatay eksen yoktur. Ana mekânın dört köşesi ve eksedraların birleştiği noktalardaki sekiz ayak ile esedraların sütunları ana mekân içinde, düşey doğrultuda bir yükseliş vurgular. İçinde tapınılan orta mekânda göğe, Tanrı'ya doğru yükselişin dışında bir yönelme yapılmamış olması Arius'çuların Hıristiyanlığı yorumlayışlarından doğduğu söylenebilir.

Hıristiyanlık içinde büyük sorunlar çıkaran ikinci dinsel akım ise monofizitlik (tek doğacılık) olmuştur. Laodikealı Apollinaris IV. Yüzyılın sonlarına doğru İsa'da insan tipi (ruh) bulunmadığını Tanrının onda belirmediğini savunmuştur. Daha sonra Nuova Romalı (İstanbul) Eutykes V. Yüzyılın ortalarına doğru İsa'nın Tanrısal Doğasını bir anlamda kendi içinde erittiğini böylelikle bir bütün oluşturduğunu savunmuştur. Monofizitlik denilen bu görüşlerden Apollinaris'inki 381'de Nuvo Roma'da, Eutykes'in görüşü ise Kalkedon'da (Kadıköy) toplanan kurumlarca sapkınlıkla suçlanmasına karşın İmparatorluğun özellikle doğusunda ve güneyinde yayılmıştır. Suriye Mısır ve Ermenistan'da da Monofizitlik doğrultusunda kendi Patriklerinden yönetilen kiliseler kurulmuştur. Ayrıca monofizitlik Nuova Roma'da yüzyıllar boyu bütün gücü ile varlığını sürdürmüştür (Eliad ve Couliano, 1990: 127-128; Haussing, 1971: 119,177, 225, 237; Russel,1953: 384, 391).

Monofizitliğin Nuova Roma'da büyük bir yandaş oluşturduğu dönemlerde İmparator olan İustinianus'un tahta oturduktan hemen sonra, 530 yılında ilk yaptırdığı kilise, bugün küçük Ayasofya camisi olarak bilenen Sergios Bakkhos kilisesi olmuştur (Şekil 6 ve Şekil 7).

Şekil 7. Sergios Bakkhos Kilisesi plan ve kesiti

Şekil 8. Sergios Bakkhos Kilisesi günümüz cephe görünümü

Kenarları yaklaşık 25 ile 28 metre arasında değişen düzgün olmayan kare taban üzerinde yükselen kilisenin ilk dönem kiliselerinde olduğu gibi yalın görünümlü som kitesinin kuzey batı yönünde enlemesine narteksin aşıldığında çevre dalızına ulaşılır. Dört köşesine birer niş yerleştirilmiş olan çevre dalız aynı biçimde düzenlenmiş ve üzerinde yerleştirilmiş olan galeri katı ile birlikte yapının ana bölümünü oluşturan orta mekânın çevresini güney doğusundaki apabside bağlanmasını sağlayacak biçimde üç yanını kuşatır. Orta mekân tabanı, bir karenin dört köşesine çevredalızın köşelerindeki nişleri karşılayacak biçimde üzerleri yarım kubbe ile örtülü birer eksadra yerleştirilerek sekizgen dönüştürülmüş, böylelikle oluşturulan sekizgenini her köşesine birer ayak konmuştur.

Gerek çevredalızın, gerekse üzerinde yer alan galerinin orta mekâna açılan yanlarına, her ayak arasına ikişer sütun yerleştirilmiştir. Girişi katında çevredalızın sütunları ile ayakları birbirine bağlayan zengin bezemeli, üzerinde bir yazıt bulunan düz atıkları (arşitrav) karşın galeri katında sütunlar ile ayaklar birbirlerine kemerler ile bağlanmıştır. Ayakları birbirine bağlayan kemerlerin üzerindeki tambura oturan eğrisel örtü, art arda yerleştirilmiş biri düz bir iç bükey, tepeleri eğrisel örtünün tepesinde birleşen 16 tane üçgen dilimden oluşturulmuştur. Bu dilimlerin birleştiği yerlerde gözü etkileyen güçlü birer çizgi oluşturması dikkat çekicidir. Ayakları birbirine bağlayan kemerlerin orta noktası üzerindeki bölümlerde yer alan düz dilimler üzerinde, orta mekâna ışık veren pencerelerin alt düzeyinden düzelmeye başlayarak bir köşe oluşturur. Bu köşe tabanda üzerine oturduğu ayağın ortasındaki köşe ile birleşir. Kubbemsi eğrisel örtünün dışı doğru açma kuvvetini önlemek amacıyla alt bölümü pencerelerinin üst düzeyine dek yükselen bir kasnakla kuşatılmış ve bu düzenleme onun dışarıdan çok basık görünmesine neden olarak yapının dış görünümünün som kitle etkisini güçlendirmiştir.

Yapının işlevinin narteks, çevre dalız, galeri ve ana mekândan oluşan başlıca dört ana bölümünün belirli bir görüş açısından değerlendirilerek çözümlendiği söylenebilir. Enine geliştirilmiş dikdörtgen planı ile dönemin kiliselerinin narteksine benzeyen, dingin mekân düzenlemeli narteksi aşıldığında çevredalıza ulaşılır. Köşelerindeki nişleri ile içinde dolaşma isteği doğuran ve orta mekânın apsid bölümü dışında tüm çevresini kuşatan çevredalız, kişiyi ayaklar ve sütun dizileri ile ayrılmış olduğu orta mekâna yöneltir. Narteksin sağ yanında yer alan merdiven çıkıldığında ulaşılan galeri katı çevredalıza aynı anlayış doğrultusunda aynı biçimde düzenlenmiş, ancak burada bulunan kişinin orta mekâna yalnız görsel olarak katılabilmesi sağlanmıştır.

Yapının ana bölümünü oluşturan, merkezi planlı orta mekân içinde, yapının girişinin karşısında, güney doğu yönünde yer alan abside yönlendirilmiş yatay doğrultuda bir eksen düzenlenmiştir. Ancak kareden sekizgen dönüştürülmüş olan orta mekânın merkeze yönelik etkisi yanında söz konusu yatay eksenin etkisi bazilika türündeki kiliselere de düzenlenmiş abside yönelen eksen kıyasal çok daha güçlü bir ikinci düşey eksenin varlığı göze çarpar. Mekânın çevresini kuşatan ayaklar ile sütunların göğe doğru büyük bir atılımla yükseldiği görülür. Bu yükselişte eğrisel örtünün dilimlerinin oluşturduğu çizgiler, bir anlamda gök kubbeyi, "Tanrı Kentini", simgeleyen ve eski belgelerde içinin mozaikle kaplanmış olduğu belirtilen eğrisel örtünün tepesinde birleşerek bir bakıma yapının içindeki insanlarla Tanrı arasındaki akımı sağlayan düşey doğrultuda bir eksen oluşturur.

Kilisenin içindeki daha önce belirtilen yazıt aslında İmparator üzerindeki büyük etkisi çok iyi bilinen Theodora'nın kilisenin kurgusunda ve biçimlenmesinde etkisi olduğunu göstermektedir. Aşırı bir monofizit olduğunu saklamayan Theodora, Suriye'den Ermenistan'dan, Anadolu'dan, Asya'dan, Mısır'dan, Afrikadan gelen beş yüzden çok monifizit keşiş ve metropola, dönüştürüp buraya yerleştirerek monofizitliğe olan bağlılığını açıkça belirtmiştir. Kilisenin yapıldığı yıllarda monofizisme bağlı Mısır'la iyi ilişkiler kurmak isteyen ve Nuova Roma'daki monofizit partisini destekleyen Justinianos'u etkileyerek, Hristiyanlıkta ki üçlemeyi yadsıyıp Tanrı'nın bütünlüğünü savunan monofizitlik dinsel inancı içinde, bazilika türü kiliselerde uygulanan yatay eksenini yanı

sıra ondan daha güçlü göğe doğru yükselen bir eksenin Sergios ve Bakhos kilisesi içinde düzenlenmesinin nedeni olduğu düşünülebilir (Norberg Schulz, 1977: 125; Cichy, 1961:126; Haussing, 1971: 132; Russel,1953: 388).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Erken Hıristiyanlık dönemindeki sapkınlıkların dinsel yapıların sahip olduğu mimari karakter üzerine olan etkisini irdelemeyi amaçlayan bu araştırma, Hıristiyanlığın oluşturduğu ilk dinsel yapılarda, yapının içinde biri dikey, ikisi yatay olmak üzere birer yön belirleyen üç eksen uygulanması ile karşılaşıldığı vurgulanmaktadır. Yatay eksenler birbirini dik olarak kesmektedir. Karşılaşılan bu üç eksensel yapının Hıristiyanlığın temel inanç yapısı olan Baba, oğul ve kutsal Tin üçlemesine dayandığı düşünülmektedir.

Ancak erken Hıristiyanlık döneminde sapkınlık olarak da tanımlanan Arius'çuluk ve Monofizitlik dinsel yaklaşımlarının etkin olduğu coğrafyalarda üretilen dini yapıların daha merkezi bir plan yapısına sahip olduğu görülür. Bu yapılarda erken Hıristiyanlık dini yapılarında karşılaşılan birbirine dik yatay eksensel kurgunun yerine düşeyde yükselişi simgeleyen bir hacimsel yapının varlığı dikkatleri çeker.

Bu farklılığın temel nedenin ise kendi aralarında da inanç farklılıkları bulunmakla birlikte, Arius'çuluk ve Monofizitlik dinsel yaklaşımlarının Hıristiyanlık'taki Baba, oğul, kutsal tin üçlemesine karşın Tanrının bütünlüğün savunması ve yapı iç mekânında Tanrıya veya göğe yükselme hissinin oluşturulması fikrinin etkili olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Andre. M (1955). *Histoire Des Litteratures 1. Literature Grecque Chretienne*. NRF.
Cichy B.(1961). *Art et Secret des Batisseurs*. Paris: Pont Royal.
Eliad, M., Couliano İ.P. (1990). *Dictionnaire des Religions*. Paris: Ed. Plon.
Fletcher, B. (1989). *A History of Architecture*, London: Butterworths.
Haussig, H.W. (1971). *Histoire de la Civilisation Byzantine*. Paris: Jules Tallandier.
La Nouveau Testament (1960) Paris: Ligué.
Norberg-Schulz, C. (1977). *La Signification Dans L'architecture Occidentale*. Bruxelles: Pierre Mardaga.
Ostrogorsky, G.(1986). *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. Fikret İşıltan, Ankara: T.T.K.
Ringgren H. & Ström, A.V. (1960). *Les Religions du Monde*. Paris: Payot.
Russel, B. (1953). *Historie de la Philosophie Occidentale*. Çev. Helene Kern. Paris: Gallimard.
Russell, B. (1961). *Aventure de la Pensee Occidentale*. Çev. Claude Sainer, Paris: Hachette.
Simson, M. (1972). *Civilisation de L' Antiquite'et le Christinisme*. Paris: Anthaud.